

navchalnykh zakladiv. [Research of social identity among students of higher educational institutions]. Kyiv.

8. Hatuntseva, S. M. (2014). *Problema formuvannia hotovnosti maibutnoho vchytelia do samovykhovannia u protsesi indyvidualizatsii profesiinoy pidhotovky.* [The problem of forming the readiness of the future teacher to self-education in the process of individualization of professional training]. Kharkiv.

9. Shymanovich, I. V. (2008). *Formuvannia v maibutnikh uchyteliv potreby v profesiinomu samovykhovanni.* [Formation of future teachers' need for professional self-education]. Zaporizzhia.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

CHERNIONKOV Yaroslav Olexandrovych – Ph.D, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Linguodidactics and Foreign Languages Volodymyr Vynnychenko Centralukrainian State Pedagogical University.

Circle of scientific interests: processes of individualization of training future teachers of foreign languages; methods of teaching foreign languages at the non-linguistic faculties; formation of future teachers of foreign languages.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ЧЕРНЬОНКОВ Ярослав Олександрович – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри лінгводидактики та іноземних мов Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: процеси індивідуалізації підготовки майбутніх учителів іноземних мов; методи навчання іноземних мов на нелінгвістичних факультетах; формування майбутніх учителів іноземних мов.

Стаття надійшла до редакції 22. 02. 2019 р.

Рецензент – д.п.н. професор Шандрюк С. І.

УДК 376.016:62-028.31]-056.36(075.3)

КОТЕЛЯНЕЦЬ Юлія Сергіївна – кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри спеціальної освіти та здоров'я людини Центральньоукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка
<https://orcid.org/0000-0003-3932-1824>
 e-mail: youliana15@i.ua

КОТЕЛЯНЕЦЬ Наталка Велеріївна – доктор педагогічних наук, доцент кафедри методик дошкільної та початкової освіти Центральньоукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка
<https://orcid.org/0000-0002-0575-5205>
 e-mail: nvnatalka@ukr.net

ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ ЗАГАЛЬНОТРУДОВИХ УМІНЬ В СПЕЦІАЛЬНІЙ ПЕДАГОГІЦІ

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Формування трудових умінь у дітей, які зазнають труднощів у навчанні, є актуальним педагогічним завданням, оскільки особливості пізнавальних процесів, властиві цим учням, не можуть не надавати негативного впливу на становлення цієї діяльності. Серед особливостей, що створюють значні труднощі для становлення навчально-трудової діяльності, значне місце займають такі, як нестійкість уваги, знижена працездатність, імпульсивність, недостатньо цілеспрямована діяльність.

Аналіз досліджень, присвячених питанням формування конкретно-трудова і деяких загальнотрудових умінь (організація роботи, прийняття і утримання мети діяльності, планування предметно-практичної діяльності, контроль і оцінка) дозволяє зробити висновок, що ефективність діяльності, яку здійснюють діти з ЗПР, знаходиться в

істотній залежності від ступеня сформованості організаційних, конструктивно-технологічних, контрольних та оціночних умінь. Це додає ще більшої актуальності й значимості роботи з формування загальнотрудових умінь у молодших школярів з ЗПР.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У корекційній педагогіці є ряд досліджень, присвячених проблемі формування трудових умінь.

Психолого-педагогічні аспекти загальнотрудових знань і вмінь учнів розглянуто в дослідженнях С. Батишева, Ю. Васильєва, А. Воробйова, В. Гусєва, В. Ледньова, Л. Ліфьорова, С. Шапоринського, Ю. Цини та ін.

Розробці теоретичних проблем професійно-трудова навчання і виховання глухих школярів, розумово відсталих дітей присвячені роботи видатних дефектологів: Г. Дульнева, Г. Мерсіянова, С. Мирського, Б. Пінського та інших. Планування трудових

операцій в процесі уроків ручної праці висвітлено в роботах Н. Павлової, С. Мирського та інших. Вивчення характерних особливостей вміння оцінювати діяльність розумово відсталих школярів стало предметом дослідження П. Чубарова.

Мета статті полягає в розкритті умов формування успішної трудової діяльності дітей з вадами розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Формування трудової діяльності, успішність якої залежить від того, наскільки учні оволоділи знаннями й уміннями, важливими для будь-якої професійної діяльності, є одним з пріоритетних напрямів виховання й розвитку молодших школярів.

За визначенням С. Батишева, трудові вміння – це сукупність трудових дій, які свідомо відтворює виконавець, застосовуючи доцільні способи їх здійснення [2].

Принципових розбіжностей у визначенні загальнотрудоових умінь з-поміж педагогів і психологів немає, оскільки більшість дослідників вважає, що це такі вміння, які функціонують у різних трудових ситуаціях, уміння, застосовані в будь-якій трудовій діяльності [1].

У своєму дослідженні Є. Мілерян звертає увагу на зв'язок загальнотрудоових умінь з виконанням основних функцій, властивих будь-якій діяльності: «Функції усвідомлення мети, планування майбутньої діяльності, самоконтролю під час її виникнення належать до змісту будь-якого цілісного процесу праці незалежно від його особливостей і умінь, потрібних для їх здійснення, є за своїм характером загальнотрудоовими» [286, с. 97].

Близьким до попереднього є визначення М. Шнейдермана: «Загальнотрудоові уміння можна трактувати як здатність до здійснення в різних умовах трудової діяльності розумових і практичних дій з планування, організації, контролю» [6, с. 8].

У психолого-педагогічних дослідженнях з питань формування в учнів умінь планувати, контролювати діяльність Т. Данюшевська, Е. Фарапонова [5] наголошують на перевазі в загальнотрудоових уміннях інтелектуальних компонентів, а також зазначають, що ці вміння мають широке значення, пов'язане з двома особливостями: по-перше, вони потрібні в усіх видах діяльності; по-друге, пріоритетна роль інтелектуальних компонентів дає змогу більш широко переносити їх з однієї галузі в іншу, тому загальнотрудоові вміння є узагальненими вже за своєю природою.

Формування загальнотрудоових умінь відбувається в процесі трудової діяльності, кінцевою метою якої є оволодіння трудовою діяльністю. У дослідженнях В. Мілерян [4] і

В. Чебишевої загальнотрудоові вміння (узагальнені) розглянуто як діяльність.

З огляду на це загальнотрудоові вміння, тобто здатність виконувати трудову діяльність, передбачають розумові й практичні дії, підпорядковані мотиву цієї діяльності. Основою дії є операції та елементарні, нескладні рухи, завдяки яким формується конкретно-трудоове вміння, що переходить у навичку. Конкретно-трудоові вміння утворюють загальнотрудоові.

До складу загальнотрудоових умінь належать не тільки конкретно-трудоові вміння, а й узагальнені. Зокрема загальнотрудоове вміння планувати діяльність передбачає вияв таких умінь: ставити мету діяльності, аналізувати зразок та умову завдання. Як бачимо, згадані вміння також є загальнотрудоовими. Кількість конкретно-трудоових умінь варіюється залежно від конкретного складу кожного із загальнотрудоових умінь. Термін «уміння» має два значення: 1) це дія, нескладна за структурою, що формується на основі знань; 2) це дія надзвичайно складна, що виконується на основі знань і вже вироблених елементарних умінь.

До структури загальнотрудоових умінь належать не тільки конкретно-трудоові вміння, а й знання, на яких ґрунтуються ці вміння.

Отже, структурними компонентами загальнотрудоових умінь є такі:

1. Знання, які є основою умінь і мають розбіжності за рівнем узагальненості цих умінь (знання 1, 2, 3 рівнів).

2. Конкретно-трудоові вміння, що формуються на основі знань першого рівня узагальненості.

3. Навички, вироблені внаслідок закріплення первинних умінь, що складаються з автоматизованих операцій. Термін «навички» використано в значенні звичної дії, яка виконується легко і впевнено.

У дослідженнях авторів А. Гозового, Г. Дульнева, Г. Мерсіянова, С. Мирського, Б. Пінського визначаються різні шляхи і прийоми, спрямовані на вдосконалення підготовки учнів спеціальних (корекційних) закладів до самостійної праці. Наголошено на необхідності того, щоб в процесі трудового навчання учні набували не тільки трудові знання, а й уміння застосовувати ці знання при вирішенні практичних завдань, особливо при самостійному виконанні трудових завдань.

Низький рівень планування навчально-трудоової діяльності розумово відсталими учнями, що виражається в схематичності, невизначеності ходу майбутніх дій, а також у невідповідності словесного і дієвого виконання планів.

Більшість учнів молодших класів

допоміжної школи, головним чином через недосконалість аналітико-синтетичної діяльності, неусвідомленість і мимовільність володіння розумовими операціями, відчують істотні ускладнення в попередньому відборі й виділенні необхідних і достатніх дій, плануванні окремої дії, вказуються незначущі, включаються зайві, помилкові. У частини дітей відзначається відсутність вміння правильно визначити послідовність дій, що свідчить про значні труднощі у встановленні причинно-наслідкових зв'язків і відносин. В дослідженнях відзначається, що спеціальна робота з формування вміння планувати діяльність, що враховує індивідуальні особливості психічного розвитку дітей, здійснює позитивний вплив на успішність трудової діяльності.

С. Асанкулова до складу дії планування включає аналіз зразка, умов, при яких може бути виконана робота, і вимог, які висуваються до неї. Виділяються суттєві зв'язки в об'єкті роботи, вибудовується певна послідовність дій і операцій, визначаються конкретні способи і засоби досягнення мети. Дослідник розглядає проблему попередньої організації трудових дій, передумови їх становлення й розвитку.

Викладені матеріали свідчать про недостатнє володіння розумово відсталими школярами умінням планувати предметно-практичну діяльність.

Вивчення характерних особливостей вміння оцінювати діяльність розумово відсталих школярів стало предметом дослідження П. Чубарова.

Отримані автором дані показали, що розвиток самооцінки розумово відсталих школярів протікає складно й суперечливо. У самооцінці учнів виявляються недостатня адекватність, глибина, критичність і зрілість. Вона має виражені вікові та індивідуальні особливості. Відзначаються значні відмінності в сформованості самооцінки учнів третіх, п'ятих і сьомих класів допоміжної школи. У молодших класах самооцінка найбільшою мірою не сформована. У п'ятому і, особливо в сьомому класах відзначається відносно зростання адекватності, глибини, критичності й зрілості самооцінки розумово відсталих школярів.

Аналіз досліджень, присвячених питанням формування конкретно-трудова і деяких загальнотрудова умінь у розумово відсталих школярів, дозволяє зробити висновок, що учні не володіють загальнотрудова вміннями і зазнають великих труднощів у застосуванні набутих знань і конкретно-трудова умінь на практиці.

Одним з найбільш істотних недоліків у навчально-трудова діяльності глухих учнів є те, що вони починають виконувати завдання

без належного попереднього орієнтування в ньому, без аналізу умов діяльності й задалегідь продуманого плану, не усвідомлюючи необхідність прийняття й утримання мети діяльності (А. Г. Гозова, 1979).

Планування, як психічна функція, з'являється й розвивається у дітей в їх предметній діяльності (Т. С. Зикова, 1982). Велике значення в цьому розвитку має оволодіння дітьми вимовою. У предметній діяльності, де створюються умови для планування роботи, дитина може перевірити правильність складеного плану. У міру виконання тієї чи іншої роботи учні на кожному етапі мають можливість практично співвідносити отримані результати з поставленою метою й умовами. Автор підкреслює, що, таким чином, предметна діяльність не тільки сприяє виникненню цілеспрямованих планованих дій, яким супроводжуються промовою, вона служить фактором розвитку планування» думки.

Незважаючи на важливість означеної проблеми, в корекційній педагогіці питання методики навчання конструктивно-технологічної, контрольної, оціночної діяльності молодших школярів з ЗПР залишаються мало вивченими.

З огляду на вікові та психологічні особливості молодших школярів з ЗПР, цікавими представляються дослідження дефектологів, що розглядають вплив організаційних форм навчання на формування умінь організовувати робоче місце, планувати роботу, контролювати й оцінювати діяльність.

У дослідженнях Т. Зикової відзначається, що велике місце на уроках предметно-практичного навчання відводиться колективному плануванню дітьми своєї діяльності, де учні планують не тільки свою діяльність, але і діяльність групи дітей. Інструктаж, де вчитель пояснює дітям порядок виконання роботи, не сприяє отриманню знань про планування, так як з ряду об'єктивних причин діти не можуть виготовляти предмет за планом, запропонованим педагогом. Автор вказує, що причиною недостатнього вміння глухих дітей планувати свою роботу є й те, що для формування будь-якого вміння потрібна практика, де велику роль відіграє самостійне виконання дій. Аналіз шкільного навчання показує, що цій стороні роботи відводиться недостатнє місце. Крім того, при колективному навчанні глухих учнів предметної діяльності школярі починають розуміти значення й необхідність складання плану для вирішення поставлених завдань.

Досліджуючи особливості контролю молодших школярів з ЗПР, Ю. Максименко також зазначає, що колективна діяльність

учнів на уроках розкриває доцільність й соціальну значимість контролю й оцінки. Саме при колективному виконанні різних завдань самоконтроль й самооцінка стають необхідними елементами навчально-трудової діяльності учнів. Постійний взаємоконтроль й взаємооцінка діяльності як «правильної» так і «неправильної» є необхідними умовами досягнення наміченої мети й служать для регулювання й вдосконалення трудових умінь. Виявляється, що помилки однолітків дитина помічає набагато легше, ніж помилки дорослого. Багато учнів з ЗПР, прекрасно виконуючи роль контролера по відношенню до іншої дитини, всі дії дорослого оголошують правильними або зовсім відмовляються контролювати. Зразки критичного ставлення, як і всі інші зразки, дитина отримала від дорослого, але практикуватися в цих зразках вона вперше починає в спілкуванні з однолітками.

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. Нас цікавлять можливості групових форм організації навчання у формуванні загальнотрудових умінь у молодших школярів з ЗПР. У цій галузі належить досліджувати: яким чином і якою мірою поєднувати групову роботу з фронтальною й індивідуальною для кращого досягнення мети дослідження; які можливості надає групова робота у формуванні в учнів загальнотрудових умінь в єдності їх структурних компонентів; які види групової роботи і на якому етапі найбільш ефективні при формуванні організаційних, конструктивно-технологічних, контрольних та оціночних умінь.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Атутов П. Р. Политехнический принцип в обучении школьников / П. Р. Атутов. – М.: Педагогика, 1976. – 192 с.
2. Батышев С. Я. Трудовая подготовка школьников: Вопросы теории и методики / С. Я. Батышев. – М.: Педагогика, 1981. – С. 17–21.
3. Гусев В. И. Построение системы знаний и умений в трудовом политехническом обучении средней школы // Актуальные вопросы совершенствования политехнических знаний и умений в средней школе / под. ред. М. Н. Скаткина. – Ростов-на-Дону, 1970. – С. 243–259.
4. Милерян Е. А. Психология формирования общетрудовых политехнических умений / Е. А. Милерян. – М.: Педагогика, 1973. – 300 с.
5. Фарапонова Э. А. Психологические вопросы совершенствования подготовки к труду / Э. А. Фарапонова. – М.: Просвещение, 1982. – 41 с.
6. Шнейдерман М. Я. Совершенствование процесса формирования общетрудовых умений у старших школьников: автореф. дис. канд.пед.наук / М. Я. Шнейдерман. – М., 1978. – 18 с.

REFERENCES

1. Atutov, P. R. (1976). *Polytekhnycheskiy*

pryntsyv v obuchenyy shkolnykov. [Polytechnic principle in teaching schoolchildren]. Moscow.

2. Batsyhev, S. Ya. (1981). *Trudovaya podgotovka shkolnykov: Voprosy teoryy y metodyky.* [Labor training of schoolchildren: Questions of theory and methodology]. Moscow.

3. Husev, V. Y. (1970). *Postroyeniye systemy znaniy y umeniy v trudovom polytekhnycheskom obuchenyy srednei shkoly.* [Building a system of knowledge and skills in high-school labor polytechnic training]. // *Aktualnye voprosy sovershenstvovaniya polytekhnycheskykh znaniy y umeniy v srednei shkole.* Rostov-na-Donu.

4. Mylerian, E. A. (1973). *Psykhologiya formyrovaniya obshchetrudovykh polytekhnycheskykh umeniy.* [Psychology of the formation of general labor polytechnic skills]. Moscow.

5. Faraponova, E. A. (1982). *Psykhologicheskyye voprosy sovershenstvovaniya podgotovky k trudu.* [Psychological issues of improving of preparation for labor]. Moscow.

6. Shneiderman, M. Ya. (1978). *Sovershenstvovaniye protsessa formyrovaniya obshchetrudovykh umeniy u starshykh shkolnykov : avtoref. dys. kand.ped.nauk.* [Improving the process of formation of general labor skills of older schoolchildren: autoabstract dis. Candidate of Pedagogical Sciences]. Moscow.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

КОТЕЛЯНЕЦЬ Юлія Сергіївна – кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри спеціальної освіти та здоров'я людини Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: інклюзивна освіта, формування загальнотрудових умінь дітей з затримкою психічного розвитку, навчання мови дітей із затримкою психічного розвитку.

КОТЕЛЯНЕЦЬ Наталка Валеріївна – доктор педагогічних наук, доцент кафедри методик дошкільної та початкової освіти Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: інклюзивна освіта, проблема формування загальнотрудових умінь у дітей з ЗПР.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

KOTELIANETS Yuliia Serhiivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Teacher of the Department of Special Education and Human Health of Centralukrainian Volodymyr Vynnychenko State Pedagogical University.

Circle of scientific interests: inclusive education, formation of general labor skills of children with mental retardation, teaching language to children with mental retardation.

KOTELIANETS Natalka Valeriivna – Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Academic Chair of Pre-School and Primary Education of Centralukrainian Volodymyr Vynnychenko State Pedagogical University.

Circle of scientific interests: inclusive education, formation of general labor skills.

*Стаття надійшла до редакції 22. 02. 2019 р.
Рецензент – д.п.н. професор Радул О. С.*